

Feministische theologie dertig jaar daarna (2004)

Sieth Delhaas

Bijeenkomst groepje vrouwelijke studenten o.l.v. Irene Pronk in het Vrouwencafé in Amsterdam, 10 november 2004

Met Irene sprak ik af dat ik iets zou vertellen over de geschiedenis van feministische theologie sinds de voorbije jaren zeventig en mijn eigen ervaringen binnen Christendom en feministische theologie omdat ik, denk ik, een typisch voorbeeld ben van vrouwen die zo'n dertig jaar geleden met feministische theologie verbonden raakten.

Maar wat is typisch?

Waarom stonden ik en andere vrouwen er open voor en het grootste deel van de 'christelijke' vrouwen niet? Of liever, wilden en willen er niets van weten en zijn er fel tegen zelfs. En wat is er met de jongere generaties, de 'dochters' van deze vrouwen?

Feminisme & Christendom

Beide woorden staan voor een project aan de Nijmeegse Universiteit en zeggen iets over het problematische van feminisme en de christelijke godsdienst

Wat is feministische theologie?

Verschillende definities.

In mijn boek *Feministische theologie: een dwaalweg* (1986) schreef ik:

- het is een proces, een beweging dus, dat zich steeds weer herhaalt: een bewustwording van het feit dat de eigen geloofservaring niet strookt met de voorgeschreven leer;
- het vragen stellen aan de traditionele theologie
- het zelf op zoek gaan naar antwoorden en proberen opnieuw inhoud te geven aan wat met geloven wordt bedoeld.

Ik schreef dit op nadat ik zelf al bijna tien jaar met feministische theologie bezig was. Ik had toen al zo vaak in vrouwenpraatgroepen meegedraaid en zelf ook lezingen en cursussen gegeven, dat ik wist dat bovenstaande omschrijving van dit proces gold voor zowel protestantse vrouwen van verschillende achtergronden als voor katholieke vrouwen.

Kortom: feministische theologie is een oecumenische theologie. Zij gaat over kerkgrenzen heen. Betrokken vrouwen voelen zich niet verantwoordelijk voor de scheidingen tussen kerken en scheuringen binnen kerken die in het verleden tot stand kwamen.

Je kunt dus eigenlijk zeggen dat vrouwen die geloven, in dit geval bij het christelijk geloof behoorden en zich feministe voelden, niet alleen aan de gang moesten met hun rolpatroon in het huwelijk, de man-vrouwverhouding in de samenleving, maar ook met datgene wat er over de vrouw in kerk en theologie werd gezegd.

Vrouwenpraatgroepen hebben in het proces van bewustwording van wat er nu zoal mis was een aparte rol gespeeld. Feministische theologie is a priori niet voor autonome feministen, want kerk en christendom waren sowieso onderdrukkend in hun ogen en wie zich met religie bezighield, kon in hun ogen nooit feminist zijn. Onder autonome feministen versta ik feministen die zich niet religieus gebonden voelen.

Voorbeeld: mijn werken als freelancer voor het maandblad 'OPZIJ' en hoe de toenmalige hoofdredacteur Cisca Dresselhuys, zelf van protestantse huize, het plaatsen van mijn stukken over een onderwerp dat met feministische theologie te maken had, met allerlei redenen moest omkleden.

Deze situatie is pas verbeterd door onder andere

- het bezoek van de Paus in 1985 aan Nederland en een aantal feministen van katholieke huize die paus te verstaan gaven wat er in hun ogen allemaal fout was in de katholieke kerk.
- het uitreiken aan de Bossche religieuze Antoinette van Pinxteren van de Harriët Freezer-ring door het maandblad OPZIJ.
- het eredoctoraat dat professor Catharina Halkes in de Verenigde Staten kreeg uitgereikt en er naar aanleiding daarvan een bijzondere leerstoel Feminisme en Christendom werd geïnitieerd aan de universiteit van Nijmegen.

Deze drie gebeurtenissen hebben ervoor gezorgd dat feministes uit de religieuze hoek meer in de schijnwerpers werden gezet en hun werk ook van autonome feministen meer belangstelling kreeg..

Het begin van de jaren zeventig kan worden gezien als een soort kristallisatiepunt. Er zijn allerlei emancipatiegedachten, de *Dolle Mina's* zijn actief. Wij kerkvrouwen waren nog te keurig. Let wel, dan gaat het vooral om vrouwen die werden geboren voor 1940. Mijn generatie en ouder. Ik was toen ongeveer vijfendertig jaar. Ik zat in een wat langzamere doorbraak. Er was maatschappelijk gezien aandacht voor de Apartheid in Zuid Afrika, er was verzet tegen kernwapens, vrouwen voor vrede dienden zich aan, de milieubeweging groeide, lesbische vrouwen lieten zich horen. Het ging om een maar kleine beweging, soms maar enkele vrouwen, maar men begon te zien dat alles niet zo vanzelfsprekend lag als men altijd had aangenomen.

Door alles wat er in de wereld gebeurde, bijvoorbeeld Zuid Amerika in relatie tot socialistische en marxistische bevrijdingsbewegingen, ontstonden er ook allerlei bevrijdingstheologieën binnen die bewegingen. Zwarte theologie in Zuid-Afrika met een protestantse achtergrond. De bevrijdingstheologie in Zuid Amerika had een meer katholieke achtergrond. Deze bewegingen kregen een geweldige ontvangst en stem binnen de Wereldraad van Kerken (WvK) die in 1948 was opgericht. Zij kregen deze ontvangst en invloed omdat in de jaren zestig vele volken in Afrika zich bevrijdden van hun koloniale onderdrukking en overheersers. Hun kerkleiders riepen op vergaderingen van de Wereldraad hun westerse koloniale onderdrukkers ter verantwoording. Zeg maar: vanaf de jaren zestig kwam er een

grote verandering binnen het kerkelijk veld op gang, wereldwijd via revoluties en de dekolonialisering.

Tweede Vaticaans Concilie (1963-1965)

Ik laat jullie nu een citaat horen van Catharina Halkes. Zij is nu 84 jaar. Toen ze dit schreef was ze 44. Actief voor de positie van vrouwen binnen de rooms-katholieke kerk. In de jaren zeventig werd ze de eerste hoogleraar ter wereld in het vak feministische theologie aan de Universiteit - een katholieke - voor het project Feminisme en Christendom.

Het is interessant te horen hoe ze zich toen uitdrukte en hoe de positie van de vrouw was.

‘De vrouw die trouwt, die dan een christelijk gezin sticht, moeder wordt en als moeder altijd thuis is. En als de man erg vriendelijk is, en erg goed en edel, dan mag ze er ook nog wat bij doen. Maar dat doet ze dan eigenlijk met schuldgevoelens, want ze gaat verder dan ze eigenlijk mag.’

Zo was de situatie toen. Niet alleen voor christelijke vrouwen, maar ook voor niet-christelijke. Het was de cultuur in Nederland. In 1968 hoorden we de stem van Joke Smit in haar artikel over *Het onbehagen van de vrouw*. Dat artikel, kan men zeggen, was het begin van de Tweede Feministische Golf.

Zwarte bevrijdingsbeweging

Wat zijn de internationale lijnen?

In de Verenigde Staten was er al een vorm van feministische theologie in de eerste helft van de negentiende eeuw. Daar ontstond verzet onder blanken, voormalige Europeanen, tegen de zwarte slavernij. Een belangrijke rol speelde daarin Cady Stanton. Zij was de dochter van een advocaat. Ze hoorde van haar vader de verhalen over armoede en onrecht onder de zwarte slaven. Diep gelovig als ze was, zag ze het als haar taak om verantwoordelijkheid voor de samenleving te nemen. In de beweging voor de afschaffing van de slavernij botste ze als vrouw op tegen de autoriteit van mannen. Ze belegde daarom een conferentie voor vrouwenrechten in Seneca Falls. Van het onrecht in de samenleving ging ze, gelovig als ze was, als vanzelfsprekend naar het geloof. Want zei ze, vanuit haar zojuist opgedane ervaring in de strijd tegen de slavernij, als mannen geen argumenten kunnen vinden voor de ongelijkheid van mannen en vrouwen, grijpen ze naar de bijbel om daarin hun bevestiging te zoeken.

Stanton schrijft aan het eind van haar leven, ze is dan tachtig: ‘... dat religieus bijgeloof van vrouwen haar gevangenschap meer bestendigt dan welke andere invloed ook’.

In 1870 werd binnen de Engelse kerk, waar de kerken van de Verenigde Staten nog onder vielen, een nieuwe bijbelvertaling uitbracht. De feministes wilden dat vertegenwoordigsters van hen konden deelnemen aan de vertalingscommissie.

Dat gebeurde niet. Vervolgens gingen de feministen zelf aan het werk. Er werd een comité gevormd van Engelse en Amerikaanse vrouwen onder wie Griekse, Latijnse en Hebreeuwse wetenschapsters. Hun bijbelvertaling bestond uit verhalen 'waarin vrouwen voorkwamen en waarin vrouwen opvallend afwezig waren'. Toen de bijbel in 1895 uitkwam verklaarde het Hartford Seminary Record het als het 'most humorous book of the year.'

Na als snel onder het stof van de vergetelheid te zijn geraakt, dook deze bijbel weer op in de jaren zestig van de vorige eeuw. Amerikaanse blanke vrouwen, die zich in die tijd engageerden met de strijd van zwarten in de VS, kwamen tot de ontdekking dat de positie van vrouwen in feite gelijk was aan de positie van de zwarten. En de zwarte vrouwen ontdekten in die strijd, dat ze wel mee mochten vechten met hun mannen, maar dat, als het om een positie ging in de zwarte organisaties, de vrouwen weer achter het fornuis mochten. Die klacht werd gehoord in alle bevrijdingsbewegingen wereldwijd.

Hoe kwam dit aan het licht?

Jaar van de Vrouw

1975 werd door de Verenigde Naties wereldwijd uitgeroepen tot het *Jaar van de Vrouw*.

In 1974 hield de Wereldraad van Kerken haar zeven jaarlijkse algemene vergadering, de Assemblée genoemd. Bij de wereldraad zijn wereldwijd 340 protestants-christelijke kerkgenootschappen aangesloten. Vrouwen besloten zich, ook met het oog op het naderende *Jaar van de Vrouw*, gezamenlijk sterk te maken voor die algemene vergadering. In hetzelfde jaar belegden zij in Berlijn een voorconferentie met de uitdagende titel 'Sexisme in de jaren zeventig', waarvoor de Zuid-Afrikaanse Brigalia Bam de verantwoordelijkheid had. Van 1972 tot 1984 was de Jamaicaanse methodistische theoloog dr. Philip A. Potter secretaris-generaal van de Wereldraad. Beiden, Brigalia Bam en Philip

Potter hebben binnen de kerken de link gelegd tussen seksisme en racisme. Vanuit beide wereldraad bijeenkomsten en de Algemene vergadering van de Verenigde Naties van 1975 is er over de positie van vrouwen wereldwijd ontzettend veel aan het licht gekomen.

In Geneve, waar de Wereldraad van Kerken zetelt, werd er als gevolg daarvan een apart bureau voor vrouwen ingesteld, evenals in alle afzonderlijk aangesloten landen. Dus ook in Nederland.

Op allerlei gebied zijn er vertakkingen rond de aandacht voor vrouwen ontstaan. Het centrum 'Kerk en Wereld' in Driebergen heeft hierin een onschatbaar aandeel gehad met onder andere cursussen op vele gebieden, waarin de plaats van de vrouw of niet gezien of nooit aan de orde was geweest.

Er ontstonden talloze vrouwenpraatgroepen die, met het meer en meer bekend worden van feministische theologie, zich begonnen te scholen. Lesbische vrouwen lieten zich horen. Het aantal echtscheidingen binnen de kerken nam toe. Seksueel geweld en incest binnen het gezin

en families kwamen aan het licht. Toen was het al halverwege de jaren tachtig. En het kon niet uitblijven: ook de positie van het gezin kwam onder vuur te liggen.

Feministisch ouder worden

Veel oudere vrouwen, geboren voor WOII voelden zich aangesproken door de ontwikkelingen die vrouwen binnen de kerken, zowel de protestantse als de katholieke, op gang brachten. Deze vrouwen werden ouder en de vraag kwam op: kun je ook feministisch oud worden? Vanaf 1993 boog een groepje vrouwen, dat begin jaren tachtig op verzoek van de Nederlandse Raad van Kerken een boekje had uitgebracht over *vrouwenpastoraat*, zich over deze vraag. In 1999 verscheen het resultaat *Vrouwen van dagen, verhalen en uitspraken over welzijn, relaties, materiële zaken, inspiratie en spiritualiteit*.

En de kerk? Uit de interviews waaruit het boek is samengesteld blijkt dat vele vrouwen geen contact meer hebben met een kerk, dat ze ongelovig, agnostisch of zelfs atheïstisch zijn geworden. En 'de Heer', dat kon niet meer, lieten ook vrouwelijke theologes en theologie studentes weten.

Internationaal

In Nederland werd in 1987 de eerste Oecumenische Vrouwensynode georganiseerd. Later volgden Duitsland en Oostenrijk. In het kader van de zich ontwikkelende Europese Gemeenschap, vonden vrouwen dat er ook een Europese Vrouwensynode moest komen.

In 1996 was het zover. Ik mocht meedoen in het organisatiecomité.

Een belangrijke gedachte achter dit initiatief was om Europawijd de positie van arme vrouwen in beeld te krijgen en te laten blijven. Deze synode was dus met name gericht op maatschappelijke situaties.

In de negentiger jaren vonden vrouwen dat de kerk 'verreachtste' evenals de Wereldraad van Kerken. Het vrouwenbureau dat in 1974 werd geïnitieerd werd opgeheven, evenals het gelijknamige secretariaat in Nederland.

Aan de universiteiten in Nederland gaan de ontwikkelingen door.

Na enkele citaten uit boeken van feministische theologes zoals van prof. Dr. Catharina Halkes en dr. Lieve Troch wordt er discussie gevoerd over de ontwikkelingen in en bijna dertig naar feministische theologie.

